

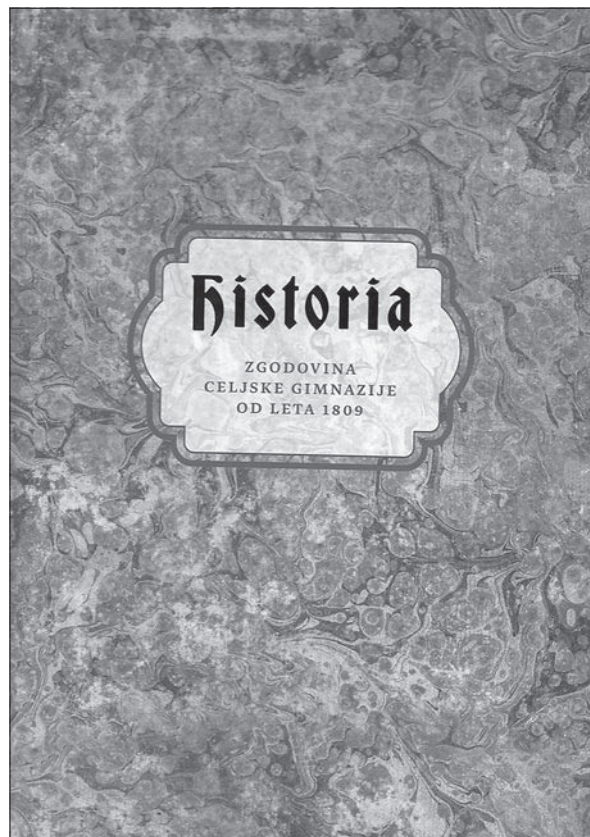
cesarja Jožefa II. na njegovem potovanju v Francijo. Janez Filip je na tem potovanju postal eden najtesnejših cesarjevih zaupnikov, čeprav je pred ogledi trdnjav, pristanišč in vojašnic dajal prednost srečanjem z umetniki. Kot že omenjeno, so Cobenzli odigrali vidno vlogo kot umetnostni naročniki, zbiratelji ter mecenji umetnikom in znanstvenikom, med katerimi so bili Wolfgang Amadeus Mozart, Lorenzo Da Ponte, Franc Kavčič (Franz Caucig), Martin van Meytens in Jacques-Louis David. Zadnja članica Cobenzlov je bila Marija Karolina Barbara (1742–1823), sestra Janeza Filipa, ki je umrla v Gorici kot klarisa.

Monografija predstavlja vzpon rodbine Cobenzl, ki je iz majhne kraške vasice Štanjel tekom generacij v službi Habsburžanov večala svoje premoženje ter postopoma na področju diplomacije, politike, filozofije in umetnosti zaslovela po vsej Evropi. Rodbino je bilo mogoče temeljito raziskati na podlagi družinskega arhiva v Gorici in drugih arhivov, razpršenih po vsej Evropi. Cobenzli so odigrali pomembno vlogo tudi na Kranjskem, kjer so kljub redkim obiskom svojih kranjskih posesti (od druge polovice 18. stoletja) te ohranili do leta 1810, ko je umrl zadnji moški član rodbine. V Ljubljani so v 18. stoletju imeli nekaj časa tudi palači na Novem trgu 4 in 5, kjer so danes prostori ZRC SAZU, osrednje znanstveno-raziskovalne ustanove v Sloveniji, ki je za knjigo o Cobenzlih prispevala tri raziskovalce. Monografijo odlikuje kakovosten in obsežen izbor slikovnega gradiva, pri čemer je velika večina slik najverjetneje prvič objavljena. Za bralca, ki ni več italijanskega jezika, so priročni kratki povzetki vseh 32 prispevkov napisani v angleškem jeziku. Nepogrešljiva sta tudi genealogija rodbine Cobenzl na začetku monografije ter indeks krajevnih in osebnih imen. Knjigo si lahko brezplačno prenesete v obliki PDF na spletni strani Državnega arhiva v Gorici.

Matjaž Grahornik

Historia. Zgodovina celjske gimnazije od leta 1809. Celje: Zgodovinski arhiv; I. gimnazija v Celju, 2023, 207 strani.

Vezana v polusnje s trdimi marmoriranimi platnicami, enakimi kot rokopisni izvirnik, in z enakim naslovom na sprednji strani platnic kot original – *Historia* – daje monografija o zgodovini celjske gimnazije na zunaj vtis, kot bi res nastala leta 1809, ko se začne njena vsebina. Dvestoletna ustanova, danes imenovana I. gimnazija v Celju, pri kateri je dokument nastal, in Zgodovinski arhiv v Celju, ki rokopis hrani, sta mimo

obletnic in jubilejev izdala kritični prevod letopisa, v katerem je zajetih prvih devet desetletij najčastitljivejše hiše učenosti v mestu ob Savinji do vključno šolskega leta 1889/90. Kot avtorja sta podpisana zgodovinar Aleksander Žižek, ki je opravil prevod iz nemščine in s tem levji delež prevajalskega dela, ter klasični filolog Matej Hriberšek, prevajalec starejšega, latinsko pisanega dela gimnazijskega letopisa do šolskega leta 1826/27. Z uvodnimi besedili so knjigo pospremili v novo življenje zgodovinar Borut Batagelj, slovenist Anton Šepetavc in – oboje v eni osebi – Igor Grdina. Dolgo zaželeni otrok je s pomočjo petih doktorjev naposled zadihal, spregledal in razveselil vse, ki imajo radi zgodovino in Celje, tudi nezgodovinarje in Neceljane.

Zgodovina celjske gimnazije od leta 1809, kot je v latinščini naslovljen izvirnik, je pisana v obliki letopisa, ki za posamezna šolska leta vsebuje najpomembnejše oziroma po presoji kronistov spomina vredne podatke o dogajanju na šoli in nekoliko tudi zunaj njenih zidov. Na videz neredko suhi podatki o spremembah v sestavi učiteljstva, šolskih odredbah, številu dijakov ipd. lahko pripovedujejo zanimivo zgodbo, če jih znamo brati oziroma spraševati na pravi način. Povedo tisto, česar pogosto ne bomo našli v drugem ohranjenem gradivu iz delovanja gimnazije v 19. stoletju, kot so katalogi učencev, redovalnice, prejeti in odposlani uradni dopisi. Pred nami je neke vrste

priročnik za hiter in učinkovit vpogled v stanje in življenje po nastanku najmlajše gimnazije na slovenskih tleh med tistimi, ustanovljenimi v času, ko je na gimnazijah še kraljevala latinščina (do srede 19. stoletja) in nemščina še zdaleč ni imela tolikšne vloge, kot si marsikdo zmotno predstavlja. Besedilo letopisa je opremljeno z izčrpnimi pojasnjevalnimi opombami, kar mu daje potrebno razumljivost in dodano vrednost.

Naj opozorim samo na nekaj zanimivosti. Nekatere vzbudijo pozornost same po sebi, druge pa so očem skrite, kakor na primer naslednja, ki jo najdemo kar na prvi strani letopisa, šele iz zgodovinarjeve interpretacije pa razberemo, da je oseba prvi ravnatelj gimnazije. To je po uradni dolžnosti postal glavar celjskega okrožja Janez Nepomuk baron Dienersperg, v katerem prepoznamo štajerskega, natančneje ponikovskega pravnuka Janeza Vajkarda Valvasorja. Le kdo bi bil primernejša oseba na čelu novoustanovljene hiše učenosti kakor potomec kranjskega polihistorja? Pa čeprav ta ni bil formalno zelo izobražen, ampak se je lahko izkazal samo z gimnazijskim spričevalom, ali prav zato. Najverjetneje je v objavi zgolj po naključju umanjala opomba z Dienerspergovimi biografskimi podatki. Nikakor pa na celjski gimnaziji ob njenih začetkih niso po naključju visoko čislali priljubljenega nadvojvode Janeza (Johanna) Habsburškega, ustanovitelja štajerskega deželnega muzeja Joanneuma. Še več, profesor F. A. Frank, ki mu je dal v imenu dijakov natisniti slavilno pesem, v njej trikrat omenja Slovenca. Poprej »bedni« in nato »hvaležni Vend« izkaže hvaležnost Mariji Tereziji, v času katere je bila v Celju ustanovljena nemška glavna šola, ki je do ustanovitve gimnazije tri desetletja pozneje ostajala glavni steber šolstva v celjskem okrožju. Slavilne pesmi, posvečene predstavnikom vladajoče dinastije so nasploh ena opaznejših značilnosti letopisa v polovici 19. stoletja. Poleg tega so se gimnazijski profesorji radi preizkušali tudi v sestavljanju kronogramov, s katerimi so se odzivali na pomembnejše svetovne in domače dogodke, kot so Napoleonov poraz, obisk vladarja in dinastična obletnica.

V letopisu je dobro zastopana šolska statistika – število sprejetih dijakov, številčno stanje ob koncu šolskega leta, popravni in zaključni izpiti –, pa tudi biografski podatki o profesorjih. Kar zadeva profesorski zbor, v katerem srečamo več uveljavljenih osebnosti svojega časa, je mogoče precej natančno slediti spremembam v njegovi sestavi ter temu, od kod so posamezni šolniki prišli in kam iz Celja odšli. Precej črnila je bilo prelitega o njihovem zdravstvenem stanju in včasih podrobno opisana pot do groba, npr. pri leta

1878 umrlem Antonu Hluščiku. Žalostni del statistike predstavljajo med šolskim letom preminuli dijaki, o čemer so kronisti poročali zelo pogosto, npr. 15. aprila 1887 o smrti Franca Wilcherja, ki je zaradi dolgotrajne bolezni šolanje prekinil že dve leti prej, zanj pa je bila – kot za premnoge druge – usodna tuberkuloza, ena najpogostejših morilk stoletja, v katerem je »Zgodovina celjske gimnazije« nastala.

Ker so se doslej s slednjo od blizu seznanili le redki kronisti in raziskovalci preteklosti »knežjega mesta«, je kritična objava njenega prevoda tem lepše darilo vsem, ki se bodo v prihodnosti ukvarjali s Celjem in njegovo gimnazijo. Gre tudi za pomembno prelomnico v založniški dejavnosti Zgodovinskega arhiva Celje in obenem za zgled, kako tovrstne arhivske dragulje kar najbolje približati uporabnikom.

Boris Golec

Lidija Tavčar: Poskus rekonstrukcije neuresničenega slovenskega Narodnega muzeja v Gorici: 1910–1914. Ljubljana: Založba ZRC, 2023, 302 strani.

Vloga muzejev presega varovanje, predstavljanje in interpretiranje predmetov, ki jih je človeštvo ustvarilo skozi preteklost. Gre za kulturna stičišča, ki imajo med drugim pomembno izobraževalno, politično, identifikacijsko vlogo, v določenih vidikih pa tudi krepijo narodno zavest

